

Anka Vidovič - Miklavčič

Poglabljanje češkoslovaških in slovenskih odnosov ter oživljanje socialističnega gibanja v okviru "Masarykovih proslav" v letih 1937 in 1938

Vlada Milana Stojadinovca, ki se je počasi oddaljevala od politike Male antante in gradila prijateljske in gospodarske vezi z nacistično Nemčijo, je vse bolj kazala profašistično usmerjenost in se s tem tako v notranji kot v zunanji politiki oddaljevala od demokratične države, ki jo je v srednji Evropi tako zavzeto branila članica Male antante - Češkoslovaška republika. Vendar takšna usmeritev v visoki vladni politiki ni odločujoče vplivala na slovensko ljudstvo, saj je, kot je že znano, tudi v letih prihajajoče mednarodne krize zvesto izpovedovalo svojo solidarnost do tistih, ki so bili žrtve nacistične agresije, zato je toliko bolj stalo ob strani ogroženi češkoslovaški državi.

Glede na zastavljeno obravnavo, ki je zamejena na leto 1937 in 1938 moremo prav leto 1937 označiti za pričetek poglobljenih prijateljskih odnosov med Češkoslovaško republiko in Jugoslavijo oziroma Slovenijo. 5. aprila tega leta je prišel na prvi uradni obisk v Jugoslavijo "vredni naslednik" dr. T. G. Masaryka predsednik Češkoslovaške republike dr. Edvard Beneš. Kot predstavnik demokratične države je poleg uradnih ceremonialnih sprejemov doživel tudi "sprejem, ki more biti samo izliv pristrčnih občutkov ljudske duše in ga more biti deležen samo tisti, kdor prihaja spoštovan, ljubljen in težko pričakovan". V osebi dr. Beneša so pozdravili vse tisto kar predstavlja demokratična ČSR. Predsedniku bratske države so ljudske množice povedale, da je tudi njihov ideal "ljudska svoboda in socialna pravičnost".¹ Tako je tedaj zapisala socialistična Delavska politika, ki bila v tem času nasploh močno naklonjena notranji in zunanji politiki ČSR.

V tej obravnavi, v kateri bomo nekoliko osvetlili odnose jugoslovanskih, predvsem pa slovenskih socialistov (socialne demokracije) do češkoslovaške socialne demokracije, bomo predvsem opisali značaj "Masarykovih proslav",² ki so v mnogočem pripo-

mogle h globljemu razumevanju politične in gospodarske demokracije, kot podlagi socialne pravičnosti.

Kmalu za obiskom dr. Beneša v Beogradu, ki je nameraval okrepiti politiko Male antante, je po dolgih letih sledil obisk predstavnika češkoslovaške socialno demokratske stranke. V Slovenijo je prišel socialistični narodni poslanec, predsednik "Svaza horniku"- "Zveze rudarjev" v Češkoslovaški republici in podpredsednik "Mednarodne unije rudarjev" v Londonu Karel Brožik. V našo državo je prišel na povabilo socialističnega gibanja v Sloveniji, da bi se udeležil VI. rednega kongresa Zveze rudarjev Jugoslavije 25. aprila istega leta v Celju. Zveza je bila ena najbolj trdnih in preizkušenih organizacij in je delovala v Sloveniji pod okriljem socialistične Strokovne komisije oziroma v državi v okviru Ujedinjenega radniškega sindikalnega saveza Jugoslavije (URSSJ). Ob omenjenem obisku K. Brožika je Delavska politika zapisala, da pomeni ta obisk "pričetek razvoja najbolj prijateljskih in najpristrčnejših odnošajev med našim delavskim gibanjem in delavskim gibanjem v ČSR... družji nas socialistična zavest in volja ter čvrsto hotenje, da v boju proti fašizmu in diktaturi zmaga demokracija in zasijske svoboda vsem narodom".³

Te besede pa niso izzvenele le kot izpoved uradne dobrodošlice. Kongres je potekal v Celju v dvorani F. Vodlana (gostilna pri Kapucinskem mostu). Vzdušje je bilo tovariško in K. Brožika so navdušeno sprejeli. Zbrane delegate iz 16 podružnic in 15 članov uprave je v pozdravnem govoru nagovoril v češčini. Toda prišlo je do incidenta, ko je dr. Avgustu Reismanu prevod pozdravnega govora v slovenščino zabranil tam navzoči zastopnik policije. To se je zgodilo prav v času, ko se je jugoslovanska parlamentarna delegacija mudila v Češkoslovaški.⁴

Brez zapletov pa je še ta dan bilo zborovanje v veliki dvorani celjskega Narodnega doma, kjer naj

¹ Delavska politika, XII, 7. aprila 1937, št. 28.

² Na te opozarja v svojem delu Marjeta Keršič-Svetel, Češko-slovenski stiki med svotovnjima vojnama. Zbirka Zgodovinskega časopisa 14, Ljubljana 1996, str. 24, 25.

³ Delavska politika, XII, 24. aprila 1937, št. 33.

⁴ Delavska politika, XII, 28. aprila 1937, št. 34.

bi bilo po poročilu Delavske politike okrog 1500 zborovalcev. Prišli so delavci ne le iz Celja, marveč tudi iz Štor, Laškega, Sevnice, Zabukovice in Liboj. Brožik jim je predstavil uspehe gibanja pri uveljavljanju socialne zakonodaje v ČSR in vpliv socialne demokracije v javnem življenju nasploh. Češkoslovaški narodni poslanec je bil lepo sprejet tudi v Mariboru in Trbovljah. Na zborovanjih so akterji socialističnega gibanja v govorih in v zasebnem razgovoru s K. Brožikom razlagali položaj socialističnega gibanja v državi in posebej v Sloveniji, pri čemer so ugotavljali kakšne prednosti ima delavstvo v ČSR. Josip Petejan je tako v uvodnem predavanju v Mariboru med drugim poudaril uspešno delovanje socialne demokracije v ČSR, Masarykove zasluge za demokratično in svobodoljubno državo ter pomen Brožikovega obiska "za gojenje najožjih stikov med delavskimi gibanji dveh bratskih držav".⁵

Na "ogromnem zborovanju" v Trbovljah, kjer so tudi slovesno zaključili omenjeni kongres, je Brožikov govor, ki ga je prevajal dr. Avgust Reisman, izzvenel v pravo manifestacijo skupne volje za boj proti fašizmu, za demokracijo in svobodoljubno ČSR.⁶

O pravkar omenjenih zborovanjih je kmalu zatem pisala Delavska politika, da teh navdušenih manifestacij "ni nihše organiziral in pripravljal, ampak so bile spontan izliv čustev in hotenja velikih delavskih množic...".⁷

Na politično-strankarskem področju so se poglobili odnosi ob in po kongresu češkoslovaške socialne demokracije, ki je potekal od 14. do 16. maja v Pragi. Poleg številnih drugih delegatov "bratskih strank" iz evropskih držav, sta se kot predstavnika socialističnega gibanja iz Jugoslavije udeležila dr. Živko Topalovič in Josip Petejan. Bila sta tudi sprejeta pri prezidentu dr. E. Benešu. Poleg tega je tik po kongresu na velikem zborovanju stranke 19. maja v tedaj največji praški dvorani "Lucerni" pred več tisoč glavno zbrano množico, med drugimi evropskimi predstavniki socialnodemokratskih strank, govoril v slovenščini J. Petejan.⁸ Po vrnitvi v domovino je Petejan tudi govoril o poteku in vtisih s kongresa v Pragi na velikem socialističnem shodu v Zagrebu v začetku junija tega leta.⁹

Socialistični tisk je povečeval češkoslovaško socialno demokracijo, ki žanje velike simpatije vseh demokratskih držav v Evropi, obenem pa je naglašal velik pomen tesnejših vezi tudi v prihodnosti.

Dr. Avgust Reisman, vnet privrženec Masarykovih idej (Fototeka Narodne in univerzitetne knjižnice Ljubljana)

Vsekakor so kongres Zveze rudarjev Jugoslavije in navzočnost češkoslovaškega predstavnika ter zborovanje v Mariboru, Celju in Trbovljah, nadalje udeležba slovenskih oziroma jugoslovanskih predstavnikov socialističnega gibanja na kongresu češkoslovaške socialne demokracije v Pragi v mnogem prispevali k poglobljenim medsebojnim stikom in okrepili vzajemno sodelovanje. Poleg tega pa so upali, da bodo pripomogli k trdnejši zunanjepolitični orientaciji, ki jo je krojila Mala antanta. Tako bi tudi socialistično gibanje v Podonavju in posebej na Balkanu postalo pomemben dejavnik v Socialistični delavski internacionali, ki je propagirala socialno pravičnost, demokracijo, boj proti fašizmu in mir med narodi.

V tem kontekstu moremo v ožjem smislu vključiti glede na vsebinsko zasnovu in sam potek tudi žalne slovesnosti ob smrti T. G. Masaryka, ki so predmet obravnave v tem prispevku.

"Masarykove proslave"

Smrt T. G. Masaryka 14. septembra 1937 je socialistični tisk slovesno zabeležil. Delavska politika je npr. zapisala, da Masaryk ni bil le prvi prezident Češkoslovaške republike, marveč je "njegovo

⁵ Delavska politika, XII, 28. aprila 1937, št. 34.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Delavska politika, XIII, 22. maja 1937, št. 41.

⁹ Delavska politika, XIII, 9. junija 1937, št. 46.

ime danes spojeno z imenom demokracija". Demokracija je bilo s polno vsebino geslo njegovega vladanja. Delavska politika je spomnila, da je bil Masaryk naklonjen Jugoslovanom še pred prvo svetovno vojno, imel je tudi "prav prisrčne stike z jugoslovanskim dijaštvom" v Pragi, kot npr. z A. Dermoto, D. Lončarjem in drugimi. Tudi zdajšnji jugoslovanski socialisti vidijo v njem utelešenje svojih idealov o demokraciji in iskreno žalujejo za njim.¹⁰ V naslednji številki je med drugim zapisano, da je Masaryk borec za socializem, četudi ni bil marksist, v boju se je zavzemal za človeške in s tem delavske pravice, njegova zasluga je tudi v tem, da je mnogo prispeval k demokratičnim in etičnim temeljem na novo nastale Češkoslovaške republike. Jugoslovanki in slovenski socialisti ga imajo za vzgled in zato naj "v teh težkih časih vsakdo po svoji moči posnema njegove kreposti..."¹¹

Ob praznovanju devetnajstletnice ustanovitve neodvisne češkoslovaške države, (28. oktobra 1918), je Delavska politika v uvodniku zapisala, da je Češkoslovaška republika ponosna na Masarykovo delo, ki je v državi utrdil demokratično vladavino, uveljavil socialno politiko in državljanske svoboščine. "Lahko trdimo", nadaljuje pisec, "da je Masarykova načela o demokraciji in socialnosti sprejela cela generacija češke inteligence in delavstva, kateremu je bil Masaryk vedno iskren svetovalec in prijatelj." Ob sklepu pa je poudaril, da je Češkoslovaška republika "najlepši zgled svobode in demokracije, ki garantira zdrav razvoj in čimboljše politične in socialne razmere."¹²

Poleg tega, da je pri Naši založbi leta 1936 izšla Masarykova Svetovna revolucija, ki jo je socialistični tisk toplotno priporočal svojim zaupnikom, je ta zdaj prinašal tudi Masarykove misli in izreke.¹³ Obenem so potekale, kot je Delavska politika pisala, "žalne manifestacije" oziroma "Masarykove proslave" v številnih industrijskih središčih in tudi na podeželju.

Med prvimi je bila manifestacija v nedeljo, 19. septembra v Kranju, v okviru društva Vzajemnost, kjer so sicer že načrtovanemu predavanju o socialni zakonodaji in delavskem tisku dodali še svečano obeležje. Dr. Avgust Reisman, nekdanji Masarykov učenec, ki je leta 1915 v Pragi končal študij prava, v socialističnem gibanju pa se zlasti zavzemal za uveljavljanje socialne zakonodaje,¹⁴ je v slikovitih besedah predstavil osebnost in delo T. G. Masaryka. Zlasti je poudaril njegovo gledišče o

pomembni vlogi izobrazbe v delavskem gibanju, ob tem pa dejal, da tudi "naše delavstvo stremi za tem", da bi v socialno-političnem oziru in v uveljavljanju demokracije "doseglo češkoslovaško delavstvo".¹⁵ Viktor Eržen, urednik Delavske politike je primerjal položaj delavstva pred 30 leti v tedaj še "pugarskem Kranju" in zdaj, "v proletarskem Kranju z vso svojo okolico" ter ugotavljal, da je zdaj sicer delavstvo številnejše, vendar še vedno nezavedno in neorganizirano, predvsem mu manjka izobrazbe in premalo se zaveda pomena delavskega tiska.¹⁶ V Kranju je potekala še ena proslava na čast Masaryka, ki jo je priredila Vzajemnost 24. oktobra. O Masaryku je govoril Vehovec, recitali so Antona Tanca (pseudonim Toneta Mačka) "Slava Masaryku", pri glasbenih točkah pa je sodeloval pevski zbor gasilske čete na Primskovem.¹⁷

Mariborska Vzajemnost je priredila žalno manifestacijo 22. septembra v dvorani Delavske zbornice. Na slovesnosti je sodelovala godba Glasbene društva železniških delavcev in uslužbencev. Spominski govor je imel dr. A. Reisman, v katerem je med drugim orisal Masarykov odnos do socialističnega delavstva in njegov sistem filozofije. Za popestritev je Pepeljak predstavil Toneta Mačka prozo o Masaryku.¹⁸

"Masarykove proslave" so se nadaljevale še vso jesen leta 1937, pozimi in tja do pozne pomladi 1938. Bile so odmevne in so delavstvu dajale pogum in voljo za uveljavljanje svojih pravic, demokracije, bile pa so tudi odsev povezanosti in solidarnosti socialističnega delavstva.

Odmevna proslava je bila v Dolu pri Hrastniku 26. septembra, na pobudo delavca Kemične tovarne v Hrastniku J. Oberčkala. Sprva je bilo mišljeno le predavanje o delavski zaščiti a je hkrati bila tudi spominska slovesnost za Masarykom. Udeleženci so bili delavci kemične tovarne, rudarji, steklarji pa tudi kmetje in obrtniki. O Masaryku, njegovem življenju in delu je predaval dr. Reisman, zatem je nanizal pereča vprašanja socialne zakonodaje pri nas in jih primerjal s češkoslovaško delavsko zakonodajo. V. Eržen pa je govoril o starostnem zavarovanju in še o nekaterih vprašanjih, ki so zanimala tamkajšnje delavce. Te proslave so, kot bomo še omenili, pripomogle tudi k povečanju števila novih naročnikov Delavske politike, v Dolu pri Hrastniku se jih je priglasilo kar 24.¹⁹ Med novimi naročniki sta bila tudi gostilničar P. Šentjunc iz Dola pri Hrastniku in pa trgovec in gostilničar Kozole v Marnem. Poročevalec je na koncu pribil,

¹⁰ Delavska politika, XII, 15. septembra 1937, št. 74.

¹¹ Delavska politika, XII, 18. septembra 1935, št. 75.

¹² Delavska politika, XII, 30. oktobra 1937, št. 87.

¹³ Primerjaj Delavska politika XII, 18. septembra 1937, št. 75; Delavska politika, 25. septembra 1937, št. 77; 6. oktobra 1937, št. 80; Ljudski glas, III, 1. oktobra 1937, št. 10.

¹⁴ Delavska politika, XIV, 29. avgusta 1939, št. 99.

¹⁵ Delavska politika, XII, 25. septembra 1937, št. 77.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Delavska politika, XII, 27. oktobra 1937, št. 86.

¹⁸ Delavska politika, XII, 25. septembra 1937, št. 77.

¹⁹ Delavska politika, XII, 29. septembra 1937, št. 78.

da bo "naše delavstvo" obiskovalo le takšne lokale, kjer imajo naročeno Delavsko politiko.²⁰ Sledila je proslava 2. oktobra v "Celjskem domu" v Celju, organizirala jo je tamkajšnja Vzajemnost. Poročevalec je zabeležil, da so prišli na proslavo "preprosti delavci in delavke, nameščenci in nekaj inteligence". Tudi tu, kot na drugih proslavah, je bil slavnostni govornik dr. A. Reisman, godba celjskih železničarjev pa je zaigrala češko himno "Kje dom je moj" in na koncu proslave še Marseljezo. Poročevalec je tudi zapisal, da je ta komemoracija imela za celjsko delavstvo, še "poseben pomen in vlila... novega poguma za nadaljnje delo, zaupanje v samega sebe, v samoizobrazbo ter ponos na svojo pripadnost delavskemu razredu."²¹ V Zasavju sta bili dve proslavi, prva v Trbovljah 10. oktobra in v Zagorju ob Savi 17. oktobra. V Trbovljah je slovesnost začel trboveljski župan in predsednik tamkajšnje Vzajemnosti Jakob Klenovšek, prisoten je bil tudi podnačelnik okrajnega odbora v Laškem dr. Ogrizek. Na povabilo Vzajemnosti je bil kot častni gost prisoten zastopnik češkoslovaškega konzulata, dr. Martinek. Na slovesnosti je predaval dr. A. Reisman, ki je z vseh strani orisal življenje velikega demokrata in borca predvsem za delavske pravice.²²

V Zagorju je potekala proslava na pobudo delavsko-kulturnega društva "Naprej". Po Reismanovem orisu Masarykovega dela za ČSR je, kot je poročevalec zapisal, udeleženo delavstvo sklenilo, da bo hodilo po poti Masarykove demokracije, za dosego svojih ciljev. Tudi tokrat so slovesnost zaključili s češkoslovaško himno, zaupnik Delavske politike pa je nabral nekaj novih naročnikov.²³

V Mežiški dolini so potekale proslave v Črni in Guštanju (današnjih Ravnah). V Črni so proslavili Masaryka v nedeljo 24. oktobra, kjer so "naši rudarji z ženami in s svojo mladino napolnili veliko dvorano nad Knezovo gostilno". Raušer je prebral pismo konzulata ČSR v Ljubljani, v katerem opričuje odsotnost njihovega zastopnika na proslavi in obenem izraža upanje, da se bo ob drugi priložnosti mudil med delavstvom. Pač pa se je proslave udeležil zastopnik okrajnega načelstva v Dravogradu, podnačelnik Šega. Na komemoraciji, ki je trajala "polne tri ure" sta govorila Reisman in Eržen. Na koncu so se rudarji "v lepem številu" naročili na Delavsko politiko in "zbrali čedno vsoto" za tiskovni sklad, z željo, da bi njihovo glasilo izhajalo trikrat na teden.²⁴ Istega dne popoldne so v "Sokolskem domu" v Guštanju "zelo slovesno" počastili spomin na Masaryka. Bilo je

veliko udeležencev poleg delavcev tudi njihovi družinski člani, zlasti mladina. Po Reismanovem govoru, ki je med drugim pozival, naj delavstvo sledi načelom velikega državnika, je godba tovarniških nameščencev, ki jo vodi dirigent Kostwein zaigrala češkoslovaško himno. Po predavanju Eržena je mešani pevski zbor Vzajemnosti zaključil slovesnost s pesmimi "Slava delavstvu", "Bratje le k soncu svobode" in "Marseljezo".²⁵ V Mežici in Prevaljah sta obe Vzajemnosti priredili spominsko svečanost 7. novembra, obe prireditvi sta bili lepo obiskani. V Mežici je veliko rudarjev prišlo na proslavo kar naravnost z dela. Po predavanjih dr. Reimana in Eržena na obeh proslavah, so zatem udeleženci iz Guštanja na kolodvoru "z ubranim petjem, ki je privabilo mnogo občinstva", pričakali odhod vlaka. Tudi po teh proslavah so delavci zbrali "večjo vsoto" za tiskovni sklad, nekateri pa so postali novi naročniki Delavske politike.²⁶

Savinjska dolina se je prav tako oddolžila spomenu "velikega Masaryka", proslave so potekale dopoldne 31. oktobra v Libojah pri Petrovčah in istega dne popoldne še v Zabukovici. Poročevalec piše, da se je zlasti v Zabukovici, kjer imajo "svojega socialističnega župana" udeležilo veliko rudarjev, žena in mladine, ki so napolnili veliko dvorano pri Niku Skobernetu. Tudi tu sta bila govornika dr. Reisman in Eržen.²⁷

Ptujska Vzajemnost, ki ji je oblast za dve leti zaprla dvorano, zato pa je tudi kulturno delo zastalo, je imela 4. novembra na željo tamkajšnjega delavstva spominsko svečanost. Po uvodnem pozdravu društvenega predsednika Gabrijela je Reisman v dvehurnem predavanju prikazal Masarykov odnos do delavstva še pred prvo svetovno vojno, ko se je vztrajno potegoval za njihove pravice in vzpodbujal delavce k samoizobrazbi.²⁸

Vzajemnost v Ljubljani je priredila svoj prvi prosvetni večer v jesensko zimski sezoni 12. novembra, ki je bil posvečen Masarykovemu spomenu. Pripravili so bogat spored, dr. Dragotin Lončar, nekdanji masarykovec, tedaj pa aktiven v kmečko-delavskem gibanju okrog Slovenske zemlje oziroma Slovenske vasi, vnet privrženec dr. V. Mačka, je govoril o umrlem prezidentu ČSR kot vzgojitelju in človeku, zatem je Isop recital T. Mačkovo Spomin Masaryku. Sodeloval je tudi simfonični orkester "Zarja" pod vodstvom dirigenta Borisa Bana, predvajali so dela B. Smetane, P.I. Čajkovskega in A. Dvoržaka. Svečanosti, ki je bila v dvorani Delavske zbornice so se udeležili poleg tajnika češkoslovaškega konzulata v Ljubljani dr. Martineka še "številno zastopstvo" Jugoslovansko-

20 Delavska politika, XII, 9. oktobra 1937, št. 81.

21 Delavska politika, XII, 6. oktobra 1937, št. 80.

22 Delavska politika, XII, 13. oktobra 1937, št. 82.

23 Delavska politika, XII, 20. oktobra 1937, št. 84.

24 Delavska politika, XII, 27. oktobra 1937, št. 86.

25 Delavska politika, XII, 30. oktobra 1937, št. 87.

26 Delavska politika, XII, 10. novembra 1937, št. 90.

27 Delavska politika, XII, 3. novembra 1937, št. 88.

28 Delavska politika, XII, 10. novembra 1937, št. 90.

češkoslovaške lige v Sloveniji in pa Čkoslovenske občine v Ljubljani.²⁹ Kot je poročala Delavska politika je ljubljanski Radio, ki je bil v rokah katoliškega tabora, odklonil prenos te proslave.³⁰

Na Teznu pri Mariboru so počastili spomin na velikega češkega državnika v petek 12. novembra pri Feliču. Med drugimi se je udeležilo precej mlajšega delavstva, po predavanju dr. Reimana je zelo uspešno nastopil pevski zbor tamkajšnje Vzajemnosti, pod vodstvom pevovodje Sterleta. Delavska politika je pohvalila navdušenje večinoma mladih pevcev, ki so navzlic nočnemu delu, žrtvovali svoj prosti čas kulturnemu udejstvovanju.³¹

V Borovnici so se udeležili spominske svečanosti lesni delavci 14. novembra, v prostorih pri Petrovčiču. Tudi tu sta predavala dr. Reisman o Masaryku in Eržen o socialni zaščiti pri nas ob primerjavi z drugimi demokratičnimi državami, predvsem s ČSR.³² Na Jesenicah je bilo predavanje večkrat omenjenih predavateljev 21. novembra, ki je, po poročilu Delavske politike "izzvalo med jeseniškim delavstvom največjo pozornost in zadovoljstvo". Že naslednjo nedeljo 28. novembra je sledilo predavanje na Javorniku v dvorani pri Koniču. Ta vzpodbudna predavanja so bila, kot je kasneje Delavska politika zapisala, prav dobrodošla, saj je delavsko gibanje v tem času na Jesenicah in Javorniku "prebolevalo težko krizo". Zato so takšne prireditve potrebne, da delavstvo dvignejo iz malodušnosti in da "vlijejo novo vero v moč skupnosti".³³ V istem, radovljiškem okraju, je bila to nedeljo slovesnost v Lescah, delavci in delavke so se zbrali v lepem številu v svojem lokalu pri Katarineku. Za delavstvo v Lescah je poročevalec zapisal, "da vlada med njimi prava sodružnost in domačnost, ki delavstvo nerazdružno poveže, da je sposobno vztrajati in pripravljati pot do uspehov". Tako kot na Javorniku so tudi v Lescah pridobili nekaj novih naročnikov za delavski tisk, ki "ima v Lescah že lepo število prijateljev in prijateljic".³⁴ V nedeljo 5. decembra so počastili spomin prezidenta-državnika v Slovenski Bistrici. Četudi so v soboto tamkajšnji delavci veselo miklavževali in "nekateri potegnili prav do ranega jutra", so se dopoldne zbrali v hotelu Beograd delavci ne le iz Slovenske Bistrice, marveč tudi iz bližnjih in pa oddaljenejših vasi. Poleg predavanj dr. Reimana in Petejana, sta Kranjc in Blažič sodelavce vzpodbudno pozivala, da se zvesto oklenejo dela v

strokovni in kulturni organizaciji in pa da agitirajo za razširitev Delavske politike. Dopoldansko slovesnost je popestril tamkajšnji delavski pevski zbor.³⁵

V Ribnici na Pohorju so se spomenu Masaryka oddolžili 19. decembra. Veliko udeležencev proslave se je v pretesni dvorani zbralo v gostilni Pur. Prišli so od blizu in daleč kamnoseki iz granitnih kamnolomov, žagarji in lesni delavci, njihove žene in mladina. Slovesnost pa je organizirala tamkajšnja podružnica strokovne organizacije Zveze stavbinskih delavcev Jugoslavije, ki jo vodi Anton Ambrož. Poleg tega, da je dr. Reisman delavcem predstavil življenje in delo Masaryka, je na primeru krivičnosti podjetnika do nezakonskih mater v bližnjem Josipdolu zagovarjal enakopravnost z zakonskimi materami in pojasnjeval njihove pravice v okviru zakona o zaščiti delavcev. V. Eržen pa je razlagal razmerje delavcev do strokovne organizacije in do delavskega tiska. Kot poseben uspeh so zatem zabeležili 51 novih naročnikov Delavske politike.³⁶

V Kočevju, kjer je že usihajočo dejavnost privržencev socialističnega gibanja znova prebudila Vzajemnost in strokovna organizacija-podružnica Zveze rudarjev Jugoslavije, so imeli slovesnost 12. decembra. Pisec je zabeležil, da društvo Vzajemnost, katerega člani so bili predvsem mlajši delavci, zadnje čase "krepko deluje", prav tako je čutili trdnost organizacije rudarjev, ki jih vodi sodrug Hoegler. Omenjena predavatelja sta tudi v Kočevju vzbudila potrebo po samoizobraževanju, kar se je pokazalo tudi s tem, da se je večje število delavcev in zlasti delavk naročilo na delavski tisk.³⁷

Dne 2. januarju 1938 so se spominjali češkega državnika v Sv. Lovrencu na Pohorju in 9. januarja v Senovem pri Reichenburgu. V Sv. Lovrencu je bilo delavstvo dokaj organizirano in privrženo socialističnemu gibanju. 31. oktobra je bil ustanovni občni zbor podružnice Zveze stavbinskih delavcev Jugoslavije,³⁸ 7. novembra pa je bilo v dvorani gostilne "Pri Jelenu" zborovanje kovinarjev, ki so bili organizirani v vsedržavnem Savezu metalnih radnika Jugoslavije in so zaposleni pri tvrdki Kieffer. Na zborovanju so se veselili uspeha zaradi uspešno sklenjene kolektivne pogodbe, pri čemer so tudi ugotavljali, da so delavci v veliki meri naročniki socialističnega tiska, medtem ko je v katoliški Zvezi združenih delavcev zelo malo organiziranih tamkajšnjih delavcev.³⁹ Tudi proslava o Masaryku je glede na vsebino predavateljev dr.

²⁹ Več o tem društvu Marjeta Keršič-Svetel, Česko-slovenski stiki med svetovnima vojnoma. Zbirka zgodovinskega časopisa, 14. Ljubljana 1996.

³⁰ Primerjaj Delavska politika, XII, 10. novembra 1937, št. 90; ibidem, 17. novembra 1937, št. 92.

³¹ Delavska politika, XII, 20. novembra 1937, št. 93.

³² Delavska politika, XII, 20. novembra 1937, št. 93.

³³ Delavska politika, XII, 4. decembra 1937, št. 97.

³⁴ Delavska politika, XII, 4. decembra 1937, št. 97.

³⁵ Delavska politika, XII, 11. decembra 1937, št. 99.

³⁶ Delavska politika, XII, 15. decembra 1937, št. 100; ibidem, 22. decembra 1937, št. 102.

³⁷ Delavska politika, XII, 18. decembra 1937, št. 100.

³⁸ Delavska politika, XII, 6. novembra 1937, št. 89.

³⁹ Delavska politika, XII, 13. novembra 1937, št. 91.

Reismana in Eržena, izzvenela v duhu delavske solidarnosti. Za tamkajšnje delavstvo je tudi značilno, da je Delavska politika med njimi kar dobro razširjena. Omenimo naj še, da je bil zatem v nedeljo 9. januarja ustanovni občni zbor Vzajemnosti, kjer se je sestanka udeležil tudi Anton Tanc iz Maribora in razlagal pomen kulturno-prosvetnega dela za delavstvo. V izvoljenem odboru je bilo tudi več "starih borcev za delavske pravice", najbolj pa se je odbor navduševal za ustanovitev pevskega in dramskega odseka in prirejanje predavanj.⁴⁰

Bržkone ne bo odveč če še zapišemo, da je bil redni občni zbor matičnega kulturno-prosvetnega društva Vzajemnost 16. januarja 1938 v Ljubljani, na njem so ugotavljali, da so se ga udeležili delegati iz 25 društev, sicer pa je vključenih v kulturno zvezo Vzajemnost 36 društev tja od "Črne na Koroškem pa do doli do Notranjske".⁴¹ Ugotovljamo, da so v glavnem krajevna društva Vzajemnost prirejala svečanosti o Masaryku, ki so se zvrstile skoraj do poletja leta 1938.

Vzajemnost v Hrastniku je priredila za delavske žene predavanje dr. Reismana v nedeljo 6. februarja, predavatelj je orisal poglede T. G. Masaryka na žensko vprašanje in na delovanje Masarykove žene v javnem življenju, predavatelj Eržen je razlagal "naše predpise o pravni zaščiti žene v Jugoslaviji." Adolf Jelen je ženam govoril o materizvojiteljici. Poročevalec je zapisal, da se je tega predavanja udeležilo "impozantno število delavskih žen in steklarjev", pri čemer se je pokazalo tudi požrtvovalno delo njihovega sodruga Beutla. Prireditvi je "dvignil razpoloženje" nastop delavskega pevskega zbora.⁴²

V Senovem pri Reihenburgu in v Sevnici ob Savi je bilo predavanje 13. februarja. V Senovem je delalo zaradi razširitve Trboveljske premogokopne družbe kar 300 rudarjev. Na nedeljski prireditvi so se zbrali, po besedah poročevalca, v velikem številu s svojimi družinami v Delavskem domu, "da so bili prostori kar pretesni". Na začetku je rudarska godba pod vodstvom Ferda Karata zaigrala češkoslovaško himno in delavsko himno-Internacionalo. Poročevalec je zapisal, da je ljudstvo v tej dolini na predavanju dr. Reismana prvič nekoliko več slišalo o življenju, delu in boju Masaryka za uveljavljanje socialne pravičnosti in demokracije, sprva še pod Avstrijo in zatem v novi državi Češkoslovaški republiki. Sledil je t. i. "socialni tečaj", ki ga je vodil Eržen, najprej je govoril o socialni zaščiti delavstva pri nas, zatem pa je v

razgovoru s prizadetimi delavci pojasnjeval njihove pravice in jim dajal napotke za njihovo uveljavljanje.⁴³ V Sevnici se je prireditev razvila "po svoji udeležbi in poteku v pravo ljudsko manifestacijo",⁴⁴ bila je v kinodvorani Sokolskega doma, organizirala jo je podružnica Splošne delavske zveze. To je bila mlada organizacija, saj še pred dvema letoma v Sevnici ni bilo socialistično organiziranega delavstva, prve pobude je dal s svojo ženo in s svojimi pristaši Ivan Škerl. Poleg delavstva je bilo navzočih tudi nekaj ljudi iz meščanskega sloja. Pred predavanjem dr. Reismana o nam že znani temi, je po uvodni besedi Juteršnik prebral še pismo češkoslovaškega konzula v Ljubljani ing. Minovskega, ki se je opravičil zaradi odsotnosti. Oba predavatelja, tako dr. Reisman kot Eržen, sta pritegnila poslušalce in prepričevala delavce o pomembnosti strokovnega organiziranja, izobraževanja in kulturnega udejstvovanja v okviru socialističnih organizacij. Ne le v Senovem tudi v Sevnici je Delavska politika dobila "lepo število novih naročnikov".⁴⁵

Dalj časa nezadovoljni rudarji v državnem rudniku Velenje, kjer je vodstvo slabo izvajalo delavsko zaščitno zakonodajo, so se v polnem številu udeležili spominske svečanosti. To je organizirala 20. februarja tamkajšnja podružnica Zveze rudarjev s predsednikom Polancem. Poleg poklonitvi spominu Masaryka naj bi se rudarji tudi podrobneje seznanili s svojimi pravicami. Dogajalo se je namreč, da je generalna direkcija državnih rudnikov v Sarajevu njihove pravice kršila, tako da so velenjski rudarji morali poseči po tožbi. Na proslavi so v napolnjeni dvorani hotela Rak v Velenju sprva poslušali Reismana o Masarykovih pogledih na reševanje socialnega vprašanja in njegovi podpori stavkajočim rudarjem v Kladnu leta 1900, Eržen pa jih je poučeval o delavskih pravicah v naši državi. Po slovesnosti se je prijavilo kar 25 novih naročnikov Delavske politike.⁴⁶

Potem ko je Delavska politika s sliko obeležila rojstni dan Masaryka (7. marec) je Vzajemnost v Litiji, ki jo je vodil Vuk, tega dne pripravila lepo proslavo. Po predavanjih Reismana in Eržena je na novo ustanovljeni tamburaški zbor zaključil tamkajšnjo slovesnost. V obmejnem Marenbergu, zdajšnjih Radljah, so se zbrali delavci na proslavi tudi iz okoliških občin tako iz Mute, Vuhreda, "s hribov iz zapuščenih grap in celo iz Sv. Antona na Pohorju". Poročevalec te proslave je tudi zapisal, da je bilo med zbranimi delavci "nenavadno veliko število analfabetov, mladih in starih trpinov s hribov, ki se niso nikdar učili pisati in ne brati".

⁴⁰ Delavska politika, XII, 8. januarja 1937, št. 3. (napoved); ibidem 12. januarja 1937, št. 4.

⁴¹ Delavska politika, XII, 19. januarja 1937, št. 6.

⁴² Delavska politika, XII, 26. januarja 1938, št. 8. (napoved); ibidem 12. februarja 1938, št. 13.

⁴³ Delavska politika, XII, 16. februarja 1938, št. 14.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Delavska politika, XII, 19. februarja 1937, št. 15.

⁴⁶ Delavska politika, XIII, 23. februarja 1938, št. 16.

Vse to naj bi po mnenju pisca prispevalo k veliki nevednosti, ki da je največja sovražnica delavstva. Zato je toliko bolj potreben v teh obmejnih krajih splošen pouk o delavski socialni zakonodaji. Predavanje je organiziral "zavedni privrženec" socialističnega gibanja kamnosek Gradišnik iz Vuhreda. Po predavanju Reismana in Adolfa Jelena so se delavci glede na to, da imajo zelo nizke mezde, odločili, da bodo zahtevali "po vseh gostilnah, kamor zahajajo" naročitev Delavske politike, toda navzlic temu se je nekaj delavcev pridružilo novim naročnikom.⁴⁷

Dne 3. aprila je potekalo predavanje v Selnici ob Dravi, ker tam ni bilo niti strokovne organizacije niti kulturnega društva, so bili pobudniki domači privrženec socialističnega gibanja, ki so tudi z letaki pozivali delavce na udeležbo. Prireditev je bila v gostilniških prostorih pri Doplerju. Navzoči so bili tudi delavci iz tovarne dušika, lesni delavci, zidarji in tekstilci iz Ruš in viničarji, prišli so delavci celo iz Fale in Bistrice pri Limbošu. Reismanov oris osebnosti in delovanja nekdanjega češkoslovaškega prezidenta je, kot poroča pisec, navdušil udeležence, spoznali so, da brez strokovnega organiziranja in delavskega tiska ne bo moč uspeli. Zavedali so se, da je potrebna prav tu na obmejnem območju trdna solidarnost. Eržen jim je razložil uredbo o minimalnih mezdah, ki je izšla 12. februarja 1937 in ki je omejevala svobodno reševanje delavskih vprašanj ter poleg drugih uredb težila h korporativnemu urejanju mezdnih vprašanj, nadalje zakon o starostnem zavarovanju in še nekatere predpise socialne zakonodaje. Vse to je vplivalo na delavstvo, da je sklenilo, da bo čimprej ustanovilo društvo Vzajemnost.⁴⁸

Sodeč po Delavski politiki je bil med zadnjimi "Masarykovimi proslavami" shod v Razvanju 22. maja v gostilni Pukel. O velikem zanimanju je govorilo med drugim to, da so bili med udeleženci tudi tisti delavci, ki so "vso noč bili pri reševalnih delih v poplavljenih Rušah". Kot ponavadi sta predavala Reisman in Eržen, ki sta uspešno tudi pridobila nekaj novih naročnikov za Delavsko politiko,⁴⁹ ta je s koncem aprila 1938, pričela izhajati trikrat tedensko.

Zadnje predavanje o Masaryku je bilo še na Fali in sicer 29. maja, kjer sta delavcem predavala Eržen in Petejan. Med drugim sta poudarjala tudi pomen rasti svobodnih strokovnih organizacij med slovenskim delavstvom in potrebo po razširjenem delavskem tisku. Udeleženci so nato zbrali v tiskovni sklad okrog 88 Din.⁵⁰

Velja omeniti, da so poleg Masarykovih proslav

v tem času vzporedno v nekaterih krajih prav živahno potekala še predavanja o socialni zaščiti delavstva, ponavadi sta predavala dr. A. Reisman in Viktor Eržen. Po priključitvi Avstrije k nacistični Nemčiji pa so bila tu in tam predavanja še o obrambnem zakonu, ki ga je sprejela Češkoslovaška republika.⁵¹

Dr. Reismanu, ki je v opisanem času vztrajno obiskoval organizacije in predaval delavstvu o liku pokojnega T. G. Masaryka, se je maja 1938 s pismom zahvalil konzul ČSR v Ljubljani inž. Minovsky. Obenem mu je posredoval prek učitelja Drlyja 50 izvodov objavljenega govora dr. E. Beneša ob krsti Masaryka v obliki brošur, s prošnjo naj jih razdeli organizacijam in zaslužnejšim akterjem socialističnega gibanja, ki so pripravili spominske svečanosti.⁵²

Vsekakor so t. i. "Masarykove proslave" zelo razživele socialistične organizacije tako strokovne pod okriljem Strokovne komisije za Slovenijo kot društva pod okriljem kulturno-prosvetne matice Vzajemnost. Pripravljale pa so posredno tudi svoje privrženec za prihodnjo organizirano strankino delo, saj je 23. oktobra 1938 v Celju v Unionski dvorani potekala III. konferenca poverjenikov Delavske politike.⁵³ Vodstvo socialističnega gibanja tako v Sloveniji kot v Jugoslaviji namreč še vedno ni opustilo misli na obnovitev njihove stranke, ki naj bi jo legalno prinesla obljubljen demokratizacija političnega življenja. S tem upanjem je navzlic temu, da je režim decembra 1940 razpustil Strokovno komisijo (Ursove sindikate) živelo, usmerjalo in bodrilo svoje privrženec še tik pred aprilskim zlomom 1941, torej v času vlade generala Dušana Simovića.

Sicer pa ugotavljamo, da so največ proslav priredila krajevna društva Vzajemnost, ponekod tudi z bogatim glasbenim vzporedom, sledijo podružnice strokovnih organizacij in zanimivo je, da so bili pobudniki proslav ponekod tudi posamezni akterji socialističnega gibanja, predvsem tam, kjer ni bilo socialističnih organizacij. Omenjene proslave so razgibale delavstvo, ga seznanjale z delavskim gibanjem v ČSR in z obstoječo delavsko socialno zakonodajo v Jugoslaviji, ki pa se je čestokrat v praksi grobo kršila. Zato so takšni "socialni tečaji", ki so največkrat sledili spominski svečanosti v veliki meri pripomogli, da so se delavci in delavke na konkretnih perečih vprašanjih poučili in dobili zavest, da je moč s trdno organiziranostjo marsikaj doseči. Širše gledano so proslave bolj ali manj seznanjale delavstvo "z Masarykovo dediščino", vlivale pogum in samozavest ob spoznavanju velikega državnika in vzornika

⁴⁷ Delavska politika, XIII, 2. aprila 1938, št. 27.

⁴⁸ Delavska politika, XIII, 9. aprila 1938, št. 29.

⁴⁹ Delavska politika, XIII, 24. maja 1938, št. 45.

⁵⁰ Delavska politika, XIII, 2. junija 1938, št. 49.

⁵¹ Delavska politika, XIII, 2. junija 1938, št. 49.

⁵² Delavska politika, XIII, 24. maja 1938, št. 45.

⁵³ Delavska politika, XIII, 25. oktobra 1938, št. 108.

demokracije in ga s tem približale delavstvu. Pripomogle so, da so privrženci socialne demokracije (socialistov), v kriznem času, v mesecih pred začetkom druge svetovne vojne (priključitev Avstrije k Nemčiji, Münchenska kriza, razpad ČSR) spoznali pravo vrednoto boja za demokracijo in globlji pomen narodnobračnega gibanja, četudi je to tedaj potekalo bolj ali manj pod okriljem posameznih idejnopolitičnih taborov oziroma strankarskih struktur.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Vertiefung der tschechoslowakisch-slovenischen Beziehungen und die Belebung der sozialistischen Bewegung im Rahmen der "Masaryk-Kundgebungen" in den Jahren 1937 und 1938

Im Rahmen der vertieften Freundschaftsbeziehungen in der zweiten Hälfte der dreißiger Jahre des 20. Jahrhunderts in der Zeit der sogenannten sozialistischen Bewegung in Slowenien und der tschechoslowakischen Sozialdemokratie

spielten die sogenannten "Masaryk-Kundgebungen" eine bedeutende Rolle. Nach dem Tod von T. G. Masaryk im September 1937 fand nämlich eine Reihe von Gedenkkundgebungen statt, deren Initiatoren entweder die Ortsvereine *Vzajemnost*, eine fachlich-gewerkschaftliche Organisation, oder einzelne Akteure der sozialistischen Bewegung waren. Zur gleichen Zeit wurden mancherorts auch sogenannte "soziale Kurse" veranstaltet. In einer Übersichtsdarstellung sind Daten und Orte der Kundgebungen, die vom September 1937 bis zum späten Frühjahr 1938 stattfanden, angeführt. Zu den Gedenkfeiern leisteten jedesmal auch Dr. Avgust Reisman mit einer Rede sowie Chöre und Solisten einen Beitrag, während meistens Viktor Eržen, Redakteur der *Delavska politika*, den Anwesenden die Arbeiterschutzgesetzgebung in Jugoslawien darlegte. Die Referenten setzten sich in ihren Reden für eine Erweiterung des Abonnentennetzes der *Delavska politika* ein, wobei sie mancherorts guten Erfolg hatten. Während man die Arbeiterschaft in den Kundgebungen mit Leben und Werk des großen Staatsmanns der tschechoslowakischen Republik bekanntmachte und dadurch "Masaryk's Erbe" beseelte, wurde der demokratische Geist gestärkt und das Bewußtsein von der Notwendigkeit einer nationalen Schutzbewegung wachgerufen, vor allem nach dem Anschluß Österreichs im März 1938 und nach der Sudetenkrise im Herbst 1939.